

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

הערך הכספי של עבודת עקרת הבית

מירי אנדבלד, אורן הלר

מחקרים לדיון 126
ניסן התשע"ז, אפריל 2017

המוסד לביטוח לאומי
מינהל המחקר והתכנון

הערך הכספי של עבודת עקרת הבית

מירי אנדבלד, אורן הלר

מחקרים לדין 126

ירושלים, ניסן התשע"ז, אפריל 2017

www.btl.gov.il

פתח דבר

עקרות הבית בישראל מוגדרות כנשים נשואות שאינן עובדות מחוץ למשק ביתן. בהעדר שכר, ערך עבודתן אינו משתקף בנתוני החשבונות הלאומיים ומצבן מחייב דיון נפרד וייחודי בתחום מערכת הביטחון הסוציאלי.

מחקר זה מנסה לאמוד את הערך הכספי של עבודת עקרת הבית. הסימולציה נעשתה על בסיס סקר הוצאות משק הבית של הלמ"ס (המשמש גם לחישובי העוני והאי שוויון), תוך הסתייגות בנתוני הקצאת זמן מסקר תקצוב זמן 1991 שעשה הלמ"ס ונתונים עדכניים יותר. לתוצאותיו, המראות כי קיים ערך כספי גבוה לעבודה של עקרות הבית, יש משמעות גם בתחום המדיניות בתחום זה.

הדוח הוכן בידי ד"ר מירי אנדבלד ואורן הלר מהאגף למחקר כלכלי במינהל המחקר והתכנון. תודתי נתונה למיה עורב-הטל על העריכה הלשונית ולנירה עמיר על ההדפסה.

פרופ' דניאל גוטליב
סמנכ"ל מחקר ותכנון

תקציר

עקרות הבית בישראל מוגדרות כנשים נשואות שאינן עובדות מחוץ למשק ביתן. בהעדר שכר על עבודתן, הן נחשבות כמי שעבודתן אינה יצרנית וערכה אינו ידוע. אוכלוסייה זו מתאפיינת במצב סוציו-אקונומי נמוך: ב-2014 כמעט מחצית מהמשפחות של עקרות הבית בגיל העבודה היו מתחת לקו העוני וגם בגיל הפרישה רובן לא נחלצו ממנו. לגישה שלפיה עבודת עקרת הבית אינה "יצרנית" יש השלכות בתחום החשבונות הלאומיים ואמידת התוצר הלאומי, אך גם במערכת הביטחון הסוציאלי.

במחקר זה אנו אומדים את ערכה של עבודת עקרת הבית בישראל ותרומתה לכלכלה. הקושי העיקרי בביצוע אומדנים כאלה בנוגע לישראל נעוץ במציאת נתונים עדכניים לאומדן מספר שעות העבודה שלא בשכר. לפי נתוני ה-OECD, כ-30% מזמן העבודה הכולל של גברים הוא ללא תשלום לעומת 56% אצל נשים, אך נתונים אלה נוגעים לכלל הנשים והגברים ללא הבחנה במצב התעסוקתי והמשפחתי שלהם.

על בסיס נתונים מסקר הוצאות משקי בית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ואומדנים שנעשו מנתונים בינלאומיים ומתוך סקר תקצוב זמן האחרון שנערך בארץ בתחילת שנות התשעים, עשינו סימולציה בנוגע לתרומת עבודת עקרת הבית לתמ"ג תוך התייחסות למאפיינים הייחודיים לקבוצה זו מקבוצות שונות ובמצבי חיים שונים. הניתוחים מאפשרים לראות תרומה זו, שהיא על-פי הסימולציה שוות ערך ל-2.2%-4.8% מהתמ"ג. בפילוח לפי חמישוני הכנסה וקבוצות אוכלוסייה עיקריות, המחקר מראה כי עיקר הנטל של העבודה שלא בשכר בהיבט של עבודת עקרת הבית נופל על האוכלוסיות העניות יותר בישראל: משפחות גדולות בכלל וערבים וחרדים בפרט.

מצבן הכלכלי הירוד מאוד של עקרות הבית לעומת התרומה הרבה של עבודתן ה"שקופה", צריכים להיות מובאים בחשבון בעת ששוקלים מדיניות מיסוי גרסיבית לאוכלוסייה זו.

תוכן עניינים

1.....	הקדמה
4.....	השיטה : עריכת האומדנים לסימולציה
4.....	זיהוי עקרות הבית ומאפייניהן
4.....	קביעת היקף העבודה של עקרת הבית
6.....	קביעת ערך שעת העבודה של עקרת הבית
7.....	ממצאים
7.....	המצב הכלכלי של עקרות הבית ומאפייניהן
9.....	תוצאות הסימולציה להערכה כספית של עבודת עקרת הבית
13.....	סיכום
15.....	ביבליוגרפיה

הקדמה

עבודה שלא בשכר היא עבודה שאינה מזכה את בעליה בתגמול כספי. היא נעשית בדרך כלל במרחב הפרטי (במשק הבית) אך לא רק בו (למשל, התנדבות בארגונים שונים), והיא מכונה גם **עבודה שקופה** (כלומר בלתי נראית). לפי נתוני ה-OECD (2011), העבודה ללא שכר מתרכזת בעיקר בניקיון ובבישול והיא מוערכת בממוצע (בקרב 26 מדינות) בכשליש מהתמ"ג.

התופעה של עבודה שלא בשכר חוצה גבולות אתניים ומעמדיים, אך שונה במובהק בין גברים לנשים. נתונים מהעולם מראים שבעוד ערך העבודה של גברים עדיין גבוה יותר בשוק העבודה וכך גם שיעור ההשתתפות שלהם בו (על אף העלייה בשיעור ההשתתפות של נשים בכוח העבודה בעשורים האחרונים), אם מצרפים את העבודה שלא בשכר לעבודה בשכר, מקבלים שזמן הפנאי של נשים נמוך יותר משל גברים (McGinnity & Russel, 2007): לפי אומדני ה-OECD (2011), נשים משקיעות בממוצע ביום כ-56% מזמן עבודתן בעבודות הבית (4.5 שעות בבית ו-3.6 שעות עבודה בשכר) וגברים כ-30% (2.3 שעות עבודה בבית ו-5.5 שעות בשכר). גם עיבודים שנעשו באמצעות ה-International Social Survey Program (ISSP), 2012 (קפלן, 2016), מצביעים על מגמות דומות: עבודתן של נשים (בשכר ושלא בשכר) עולה בהיקפה על עבודתם של גברים, ובמשקי בית עם ילדים עד גיל 18 עבודתן שלא בשכר גבוהה פי 2.5 בממוצע יותר מגברים.

עקרת הבית היא אישה העובדת במשק ביתה ללא שכר. היא יכולה להיות במצב זה באופן זמני, לסירוגין או באופן קבוע, והיא מייצגת את התופעה של עבודה שקופה בהיקף גבוה הרבה יותר משל עובדים ועובדות בשכר¹. זאת ועוד: בניגוד לעובדים אחרים שעיקר עיסוקם במשך היום מוקדש לעבודה שלא בשכר, כגון מועסקים בעסק משפחתי, הערך הכלכלי של עבודתה אינו מחושב בתוצר הלאומי ואינו נכלל בחשבונות הלאומיים (Folber & Abel, 1989). במדינות אחדות כמו ארה"ב ואנגליה, פיחות ערכה של עבודת הבית שאותה עדיין עושות בעיקר הנשים, היה והינו נושא למחאה פמיניסטית.

בהעדר שכר על עבודתן, עקרות הבית נחשבות כמי שעבודתן אינה יצרנית וערכה אינו ידוע. בשנות השבעים החלו להתפרסם העבודות הראשונות הקושרות בין העבודה במשק הבית לבין הצורך להופכה משקופה לנראית (ברקוביץ, 1996; פולברה, 1996). בחלוף העשורים חלו שינויים רבים במערכות המדידה הלאומיות הללו (ברקוביץ, 1996). כך למשל, בשנות ה-60 המאוחרות המליץ האו"ם על תיעוד של הייצור שאינו כלול בשוק העבודה כך שיכלול גם את עבודת הבית, אך לא על מחויבות לכלול זאת באמצעות מערכת החשבונות הלאומיים. ב-1993 הוכנסו שינויים רבים במערכת החשבונות הלאומיים ובין היתר המלצה לכלול את הייצור לצריכה עצמית בבית במדידה הכלכלית. הגדרה זו מותירה עדיין את העבודה של טיפול בילדים, בישול וניקיון – מחוץ למסגרת זו.

התפיסה של עבודות הבית כ"לא עבודה" לא השתנתה מתחילת המאה על אף השינויים הרבים במערכות המדידה הלאומיות. המצב הבא עשוי לסייע בהבנה אינטואיטיבית של הצורך לכלול

¹ בימינו יש גם גברים שמתקיימים בהם התנאים להגדרה כעקר בית מבחינת אופי פעילותם (אם כי לא מבחינת הגדרתם במערכות הממוסדות), אך מאחר שמדובר במיעוט מבוטל, נשתמש במונח עקרת הבית.

עבודות הנעשות ללא תשלום בחשבונות הלאומיים: שתי עקרות בית, העובדות כל אחת בביתה, מייצרות את אותה תשומת העבודה שאינה נרשמת בחשבונות הלאומיים, אך אילו היו עובדות זו אצל זו, עבודתן כן היתה נרשמת בחשבונות הלאומיים.

בישראל מספרן של עקרות הבית בכל נקודת זמן אקראית בשנים האחרונות הוא כחצי מיליון, כאשר לחמישית מהן יש הכנסה באמצעות קצבה כלשהי או פנסיה מוקדמת. אוכלוסייה זו מתאפיינת במצב סוציו-אקונומי נמוך: ב-2014, כמעט מחצית המשפחות של עקרות בית בגיל העבודה היו מתחת לקו העוני וגם בגיל הפרישה רובן לא נחלצו ממנו. לא רק היקף העוני גבוה בקרב המשפחות הללו, אלא גם חומרתו (המרחק של הכנסת המשפחה מהכנסת קו העוני) – הגבוהה פי שלושה מזו של כלל המשפחות.

להגדרה **עקרת בית** יש חשיבות במערכת הביטחון הסוציאלי, המושתתת בדרך כלל על שכר העבודה כמרכיב בסיסי בבניית השיטה המבטיחה את קיומה של המערכת (בהעדר תשלום שכר אי אפשר לדבר על אובדן הכנסה). עד שנות ה-70, ברוב מערכות הביטחון הסוציאלי בעולם לא חל ביטוח אוטומטי של עקרת הבית בענפי הביטוח (במקביל לפטור מדמי ביטוח). לימים התברר שהדבר סותר את תכלית הביטחון הסוציאלי, והעדר תמורה בכסף על עבודת עקרת הבית אינו מצדיק את שלילת זכאותה להיות מבוטחת. לכן תוקנה החקיקה, ובמדינות אחדות ובהן וישראל, גובשו תנאי זכאות המאפשרים לעקרות הבית ליהנות מתוכניות הביטחון הסוציאלי בזכות עצמן, אם כי באופן חלקי.

מבחינת השירותים הניתנים במסגרת הביטחון הסוציאלי בישראל, עקרת הבית מבוטחת בביטוח בריאות וזכאית למלוא השירותים הניתנים על-פי חוק ביטוח בריאות ממלכתי. היא זכאית לקצבאות הביטוח הלאומי חוץ מלקצבאות מחליפות שכר (אבטלה, פגיעה בעבודה, דמי לידה ועוד). במאמרה של בן ישראל (1977), **ביטוח נכות לעקרת הבית ומה הלאה?**, מנתחת המחברת את המקורות להפליית עקרות הבית ומנסה להוכיח כי הם סותרים את אושיות הביטחון הסוציאלי, בין היתר בהדגשת העיוות בכך שהחוק בנוגע לנפגעי עבודה אינו חל עליהן ותאונה שאירעה לעקרת הבית בזמן ועקב עבודתה בביתה אינה מוכרת בחוק. גם בעניין קצבאות שאינן מחליפות שכר – נכות, זיקנה ושאיירים – גובשו בעבורה תנאים מיוחדים וחלים עליה כללים מיוחדים. כך למשל, בקצבת הזיקנה עקרת בית אינה צוברת תוספת ותק בשנים שאינה עובדת מחוץ לביתה ואינה מקבלת את הקצבה בגיל הפרישה הרשמי אלא רק מגיל **הזכאות** (כיום 69 שנים). מבחינת הגבייה, עקרת הבית **פטורה** מתשלום דמי ביטוח לאומי ודמי ביטוח בריאות. יודגש עם זאת, שב-2005 הופחתה נקודת זיכוי במס הכנסה (ששווה כיום כ-200 ש"ח) לגבר או אישה שבן או בת זוגם אינו עובד וזאת **כתחליף לדמי ביטוח בריאות**.

מטרת עבודה זו היא להניח תשתית, לראשונה בישראל, להערכת העבודה שלא בשכר, בדגש על עקרות הבית כמקרה פרטי ועיקרי של סוג העבודה הזה. ההערכה נעשתה על-פי מקורות האומדים הקצאת זמן, כגון סקרי תקצוב זמן בארץ ובעולם, ותוך הפעלת סימולציה באמצעות סקרי משפחות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שבה שעות אלה מוערכות במונחים כספיים על-פי מאפייני משק הבית. קביעת ערך עבודתה של עקרת הבית עשוי לסייע לקובעי המדיניות לצרכים

שונים, בין היתר לצורך קביעת תנאי הזכאות במערכת הביטחון הסוציאלי המושתתת על הערך הכלכלי של העבודה.

השיטה: עריכת האומדנים לסימולציה

לצורך אומדן הערך הכספי של עבודה שלא בשכר יש לאמוד שני מרכיבים עיקריים: היקף שעות העבודה וערך שעת עבודה.

בארה"ב נעשה ניסיון ראשון להעריך כלכלית את עבודת עקרת הבית ב-1975, בעבודה שהניחה את היסודות להערכת העבודה שלא בשכר והציגה שלוש חלופות (ברודי, 1975). על-פי הגישה הראשונה, **העלות האלטרנטיבית**, ערכה הכלכלי של יחידת זמן של עבודה שלא בשכר שווה לשכר של אותו אדם בפרק הזמן הזה בעבודה אחרת – לפי פוטנציאל ההשתכרות שלו. לפי הגישה השנייה, ערכה של עבודה ללא שכר הוא כסכום שהחברה היתה מוכנה לשלם כדי לשמר את עבודתו. הגישה השלישית, **גישת המומחיות**, מעריכה את עבודת עקרת הבית בהתאם לשכר המשולם בשוק העבודה לאישה העושה את העבודה.

אשר להיקף העבודה שלא בשכר, סקרי תקצוב זמן הם המקור העיקרי לאמידת היקף העבודה במשק הבית. בסקרים אלה הנשאלים מתבקשים לדווח במפורט על עיסוקיהם בפרק זמן מוגדר, וכך אפשר להסיק מהם על היקף העבודה שלא בשכר בקבוצות אוכלוסייה שונות ובהבחנה בין גברים לנשים.

זיהוי עקרות הבית ומאפייניהן

הסימולציות שאנו עושים מתבססות על סקר הוצאות משק בית לשנת 2014 של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה². בסקר לא היתה שאלה מפורשת שאפשרה לזהות בוודאות עקרות בית, אך היו בו משתני דמוגרפיה שיכלו להערכתנו לזהות את עקרות הבית בגיל העבודה ובגיל הפרישה ברמת דיוק גבוהה.

המונח **עקרת בית** לעניין גמלאות הביטוח הלאומי, כולל את כל הנשים הנשואות שאינן עובדות מחוץ לביתן. בגיל העבודה קל לאתר נשים אלו בסקר ההוצאות, אך בגיל הפרישה איתרון קשה יותר מאחר שאין נתוני אורך כדי לדעת האם הן עבדו במהלך חייהן. מאחר שעבודתנו כוללת המלצה למדיניות בתחום זה, כללנו גם נשים בגיל הפרישה שיש סבירות גבוהה שהיו עקרות בית במהלך רוב או כל תקופת גיל העבודה. לשם כך התבססנו על מאפיינים כמו היעדר פנסיה מעבודה, קבלת קצבת זיקנה זוגית לבן הזוג בלבד וקבלת קצבת זיקנה נמוכה יחסית לאישה. לאחר זיהוי עקרות הבית באמצעות נתוני הסקר, סומנה כל משפחה שיש בה עקרת בית.

קביעת היקף העבודה של עקרת הבית

כאמור, לפי נתונים עדכניים של ה-OECD (ממוצע ב-26 מדינות מפותחות, ללא ישראל) נשים ככלל – מועסקות או לא מועסקות, אמהות או שאינן אמהות – משקיעות 4.5 שעות עבודה בבית. על-פי נתוני סקר תקצוב זמן שנעשה כ-25 שנים קודם לכן בישראל (1991/92), נשים נשואות

² **משק בית** על-פי הלמ"ס: יחידת דיור שבה מתגוררים אנשים החולקים תקציב משותף למזון. **משפחה** על-פי הביטוח הלאומי, לצורך תשלום גמלאות או גביית דמי ביטוח: יחיד או זוג עם או ללא ילדים עד גיל 18.

משקיעות בממוצע 268 דקות ליום בעבודות הבית ובטיפול בילדים – נתון הדומה לנתוני ה-OECD, כ-4.5 שעות ביום.

פולק (1984) מצא שנשים נשואות שאינן מועסקות בשוק העבודה עובדות בביתן בטיפול בילדיהן כ-8 שעות ביום בממוצע. גם בישראל הנתון דומה: סקר תקצוב הזמן שהוזכר לעיל מצא שנשים בלתי מועסקות (ללא קשר למצב משפחתי) עובדות 23.4% מהיום בעבודה ללא תשלום (5.6 שעות) לעומת כ-10% אצל גברים. הנשים הנשואות (ללא קשר למצב התעסוקה) מקדישות לעבודות הבית 30% יותר מן הממוצע בקרב כלל הנשים. הכפלת מספר השעות שמקדישות הבלתי מועסקות (5.6) ב-1.35 מביאה למספר דומה של שעות: כ-7.3 שעות עבודה ללא שכר בממוצע ביום גם בישראל.

ממצא זה מתיישב גם עם נתוני סקר ISSP של 2012 (קפלן, 2016), המראים כי בישראל, נשים עם ילדים עד גיל 18 עובדות בבית 50.5 שעות בשבוע (7.2 שעות ביום), בין שהן מועסקות בשוק העבודה ובין שלא.

ההנחה הראשונה היא אפוא שעקרות הבית עובדות בביתן ובטיפול בילדים 8 שעות ביום בממוצע. לצורך דיוק החישוב, הבחנו בשלושה סוגים של משפחות: משפחה ללא ילדים, משפחה עם ילדים קטנים (בני 0-4) ומשפחה עם ילדים גדולים (בני יותר מ-4).

נתוני סקר תקצוב זמן 1991/2 המוצגים בלוח 1 מלמדים על ההבדלים בין עבודת נשים בשלושת מצבי החיים של המשפחות ועל ההבדלים בין נשים לגברים במשפחות אלו. השורה האחרונה בלוח מציגה יישום של ההבדלים הללו במונחים של מספר שעות העבודה של עקרות הבית במשק ביתן.

לוח 1: זמן עבודות הבית (ממוצע בדקות ליום) של נשים וגברים נשואים לפי סוג משק הבית

עם ילדים		ללא ילדים	
לא בגיל 0-4	בגיל 0-4		
101	126	125	גברים נשואים – כללי (דקות)
329	428	268	נשים נשואות – כללי (דקות)
יחס עבודה ללא תשלום (פי):			
1.23	1.60	1.00	נשים ביחס לנשים נשואות ללא ילדים*
3.26	3.4	2.14	נשים לעומת גברים
26.6%	42.6%	30.7%	משקל באוכלוסייה**
7.5	9.7	6.1	מס' שעות עבודה נגזר לעקרות בית (בממוצע 8)

* לפי סקר תקצוב זמן 1991/92 של הלמ"ס.

** לפי סקר הוצאות 2014 של הלמ"ס.

בהשוואה לנשים ללא ילדים, נשים עם ילדים קטנים (0-4) משקיעות פי 1.6 שעות עבודה בבית, ונשים עם ילדים גדולים פי 1.23. מהיחסים הללו ומהנתון של 8 שעות עבודה בממוצע ליום נגזר מספר שעות העבודה ביום של עקרות הבית בשלוש הקבוצות: ללא ילדים – 6.1 שעות, עם ילדים גדולים – 7.5 ועם ילדים קטנים – 9.7 שעות. בקרב גברים נשואים אין כמעט הבדל בשעות

העבודה בבית כשאין ילדים או כשיש ילדים קטנים, וכאשר הילדים גדולים שעות העבודה בבית אפילו פוחתות בהשוואה לשתי הקבוצות האחרות (ייתכן שבשל עזרתם של הילדים הגדולים, שמפחיתה מעבודת הגברים).

קביעת ערך שעת העבודה של עקרת הבית

כאמור, אפשר לאמוד את ערכה של שעת העבודה של עקרת הבית בשלוש דרכים. על פי הגישה שלפיה ערך העבודה נאמד בסכום שהחברה מוכנה לשלם בעבורה, ועל פי הגישה של העלות האלטרנטיבית, אנו מניחים כי בשני המקרים השכר לשעה הוא שכר המינימום לשעה ששולם בישראל בשנה שבה נערכה הסימולציה. הנחה זו נראית לנו הגיונית לשתי הגישות הללו: ראשית, נראה שזהו אכן השכר שהחברה היתה מוכנה לשלם אילו נאלצה לקבוע שכר לעבודה זו, שהרי במצב הקיים עבודה זו אינה מתוגמלת כספית כלל. שנית, המאפיינים הסוציו-אקונומיים של רוב עקרות הבית מובילים למסקנה כי נשים אלה היו מועסקות בשכר מינימום אילו היו מועסקות בשכר, בדומה לכשליש מהעובדים במשק הישראלי, גם כאלה שהשכלתם וניסיונם בשוק העבודה גבוהים יותר. ערך שעת העבודה יהיה אפוא שכר המינימום לשעה ששולם בשנה שבה נערכה הסימולציה – 23.12 ש"ח לשעה.

האפשרות השלישית להעריך את שעת העבודה של עקרת בית היא להתייחס לשכר המקובל בעבודה זו כשהיא נעשית בתשלום (גישת המומחיות). על-פי מדדים שונים, שכר זה מגיע ל-50 ש"ח לשעה בדומה לשכר הממוצע לשעת עבודת נשים (בכל התחומים), ו-51 ש"ח לשעה לפי נתוני 2014. על-פי שתי הגישות הקודמות יש לדעתנו הערכה בחסר של עבודתה של עקרת הבית, מאחר שהמומחיות שלה בעבודות הבית גבוהה לאין ערוך מכל עבודה אחרת שהיא היתה עושה בשכר בשוק העבודה (אפילו בעבודה בשכר הדומה במאפייניה לזו שהיא עושה במשק בית).

לצורך הסימולציה נאמץ שתיים משלוש הגישות כדי להעריך את הטווח התחתון והטווח העליון של ערך עבודתן של נשים במשק הבית ובטיפול בילדים. לפיכך על-פי חלופה א' נשתמש בשכר המינימום ועל-פי חלופה ב' נשתמש בשכר של 50 ש"ח לשעה.

ממצאים

המצב הכלכלי של עקרות הבית ומאפייניהן

אוכלוסיית עקרות הבית בישראל מתאפיינת במצב סוציו-אקונומי נמוך במיוחד (לוח 2). תחולת העוני של משפחות אלה קרובה ל-50%, ורובן, כ-70%, ממוקמות בארבעת העשירונים התחתונים של השכר. המצב חמור יותר אצל עקרות הבית בגיל העבודה, שכן בגיל הפרישה קצבאות הזיקנה מקילות את מצבה של האוכלוסייה הענייה. תחולת העוני של משפחות שיש בהן עקרת בית בגיל העבודה הגיעה ב-2014 ל-48.8% וגם עומק העוני של משפחות אלה היה גדול יותר: הכנסתן היתה רחוקה ב-39% מהכנסת קו העוני לעומת כ-35% אצל המשפחות העניות בכלל האוכלוסייה, וחומרת העוני בהן היתה גבוהה פי שלושה בקירוב מזו של כלל האוכלוסייה הענייה. גם במשפחות של עקרות בית בגיל הפרישה תחולת העוני היתה גבוהה מאוד – כמעט מחצית מהמשפחות, אם כי בגיל הפרישה היה מצבן של המשפחות העניות טוב יותר: עומק העוני הגיע ל-28% וחומרת העוני שלהן אמנם היתה גבוהה מהממוצע אך נמוכה בכ-60% מזו של המשפחות של עקרות בית בגיל העבודה.

לוח 2: ממדי העוני בקרב אוכלוסיית עקרות הבית, 2014

עקרות בית			כל האוכלוסייה	
בגיל פרישה	בגיל העבודה	סך הכל		
46.6	48.8	48.5	18.8	תחולת עוני משפחות
45.7	55.4	54.8	22.0	תחולת עוני נפשות
-	64.8	64.8	31.0	תחולת עוני ילדים
28.0	39.3	38.8	34.6	יחס פער ההכנסות
0.0469	0.1140	0.1101	0.0378	מדד חומרת העוני FGT

לוח 3 שלהלן מציג מידע על משקי הבית שבהם עקרות בית, הן באמצעות הצגת שיעורם לפי קבוצת אוכלוסייה והן באמצעות הצגת יחסי הסיכויים של רגרסיה לוגיסטית המנבאת הימצאות של עקרת בית במשק הבית. יצוין שכמה מן הקבוצות המוצגות בלוח הושטו מהרגרסיה בשל קרבה למשתנים אחרים הקיימים כבר בווקטור המשתנים המסבירים. כך למשל, לא הוכנסו גם משפחות עם ארבעה ילדים ויותר וגם משפחות עם חמישה ילדים ויותר, שכן הקבוצות השנייה מוכלת בראשונה. ממצאי הרגרסיה הלוגיסטית מראים כי הסיכויים להיות עקרת בית גדלים במקרים האלה – עם הגידול במספר הילדים, במשפחות ערביות ובמשפחות שראשיתן בגיל מתקדם למדי בשוק העבודה (46 עד הפנסיה), כאשר יתר המשתנים מוחזקים קבועים. לעומת זאת, במשפחות חרדיות הסיכויים שאישה תהיה עקרת בית נמוכים בכמחצית לעומת יתר המשפחות, ממצא המשקף את שיעור התעסוקה הגבוה יחסית של נשים חרדיות, בוודאי כשהן צעירות. בנוגע לחד-הוריות, מאחר שעקרת בית מוגדרת כאישה נשואה שאינה עובדת מחוץ לביתה, יחס הסיכויים שלהן להשתייך לקבוצה זו הוא אפס, אף שסביר שהן עושות במידה רבה עבודה שקופה – עבודות הבית ובטיפול בילדים.

לוח 3: משפחות שבהן עקרות בית ותוצאות רגרסיה לוגיסטית המנבאת הימצאות עקרת בית במשק הבית, לפי קבוצת אוכלוסייה (אחוזים)

תוצאות רגרסיה לוגיסטית		שיעור משקי הבית שבהם עקרת בית	קבוצת אוכלוסייה
רמת מובהקות	יחס הסיכויים		
		15.0%	סך הכל
		9.7%	יהודים
0.54	1.09	21.2%	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)
0.04	1.22	10.2%	עולים מ-1990
<.0001	5.65	49.4%	ערבים
		23.1%	משפחות עם ילדים
<.0001	5.65	20.0%	3-1 ילדים
<.0001	10.12	40.0%	4 ילדים ויותר
		38.9%	5 ילדים ויותר
		13.4%	עובד
0.00	0.51	12.4%	שכיר
0.61	0.90	19.8%	עצמאי
0.61	1.12	43.3%	לא עובד בגיל עבודה
		28.9%	מפרנס אחד
<.0001	0.06	3.9%	שני מפרנסים ויותר
			גיל ראש משק הבית
0.15	0.72	7.8%	עד 29
0.01	1.71	19.6%	30-44
<.0001	3.09	16.5%	45-גיל הפנסיה
		11.1%	קשישים לפי הגדרה ישנה
		10.6%	בגיל הפנסיה לפי חוק
			השכלת ראש משק הבית
0.00	1.46	28.5%	עד 8 שנות לימוד
0.16	1.12	17.3%	9-12 שנות לימוד
		11.4%	13 שנות לימוד ויותר

תוצאות הסימולציה להערכה כספית של עבודת עקרת הבית

על-פי נתוני סקר הוצאות משקי בית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, שעל בסיסו נעשתה הסימולציה, בישראל יש כ-350 אלף משקי בית שבהם יש עקרות בית – אומדן הנמוך מהאומדן של הביטוח הלאומי (כחצי מיליון), מאחר שההגדרות למשפחה/משק בית שונות בין שני מקורות הנתונים.

הפעלת הסימולציה לכל משפחה שבה עקרת בית בהתאם לשלושה סוגי המשפחה שהוגדרו (ללא ילדים, עם ילדים קטנים ועם ילדים גדולים), מראה כי מרבית המשפחות (כ-3/4) שבהן עקרות בית ממוקמות בשני החמישונים התחתונים. חלוקתן לשלושה סוגים מובילה לכך שמשקלם של שני החמישונים התחתונים בסך שעות העבודה אפילו גדל במעט לעומת משקלם על-פי מספר המשפחות (מ-73.5% ל-75.2%), כפי שמראה לוח 4 שלהלן.

לוח 4: משפחות שבהן עקרות בית ומספר שעות העבודה שלא בשכר ביום,

לפי סוג המשפחה וחמישוני ההכנסה

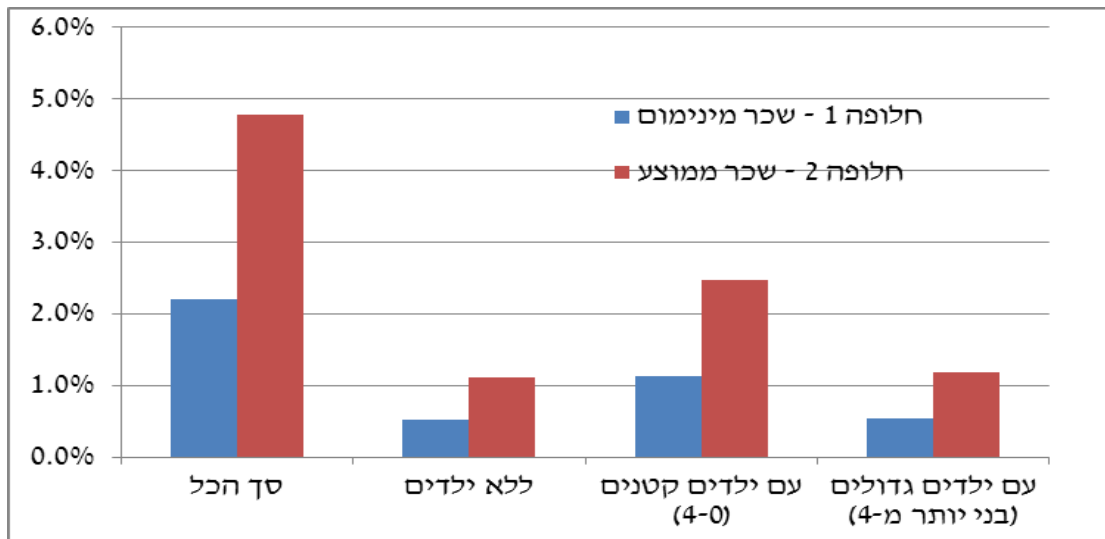
חמישון					סך הכל	
5	4	3	2	1		
23,552	25,756	44,882	78,848	182,578	355,616	מספר המשפחות
6.6%	7.2%	12.6%	22.2%	51.3%	100.0%	%
אומדן סך שעות העבודה היומיות						
81,331	70,144	122,586	146,352	246,213	666,626	ללא ילדים
64,317	97,495	114,078	307,352	887,940	1,471,182	עם ילדים בני 0-4
26,913	31,545	97,689	173,777	380,062	709,987	עם ילדים גדולים בני יותר מ-4
172,561	199,184	334,353	627,481	1,514,215	2,847,795	סך הכל
6.1%	7.0%	11.7%	22.0%	53.2%	100.0%	%

זקיפת ערך השעה בשתי החלופות שנקבעו (ראו פרק השיטה), מובילה לאומדן שלפיו ערך העבודה של משקי בית עם עקרת בית מגיע לסך של 24 מיליארדי ש"ח ב-2014 על-פי החלופה עם השכר המופחת לשעה, ול-52 מיליארד ש"ח על-פי החלופה של שכר המומחה.

חישוב הערך הכספי של סכומים אלה במונחי תמ"ג מוביל לממצא שלפיו עבודת עקרת הבית בישראל מוערכת כספית במונחי תמ"ג בשיעור של 2.2% מהתמ"ג (טווח תחתון) עד 4.8% ממנו (טווח עליון) (תרשים 1). לשם השוואה, תקציב הבריאות במונחי תמ"ג מגיע לכ-3.5% ותקציב החינוך לכ-4.5%, כך שמדובר בתרומה ניכרת של עבודת עקרת הבית, שכאמור אינה מובאת בחשבון בסטטיסטיקה הלאומית.

עוד מלמד תרשים 1, כי במשפחה עם ילדים קטנים תרומתה של עקרת הבית לתמ"ג היא הגדולה ביותר. במשפחות עם ילדים גדולים ובמשפחות ללא ילדים התרומה דומה, ומגיעה לכמחצית מהתרומה של משפחות עם ילדים קטנים. לוח 4 שלהלן מראה השוואה של התרומה לפי חמישונים וסוג משפחה ואת התרומה הממוצעת למשפחה בכל קבוצה.

תרשים 1: ערך עבודת עקרות הבית במונחי תמ"ג לפי סוג המשפחה, 2014

לוח 5 שלהלן מציג את סך וממוצע שעות העבודה היומיות במשק הבית לפי קבוצות אוכלוסייה נבחרות, וממנו בולטת תרומתן הגבוהה של משפחות מסורתיות וגדולות לעבודה שלא בשכר בכלל המשפחות עם עקרות בית: הערבים מהווים כ-45% מאוכלוסייה זו, פי שלושה מחלקם באוכלוסייה, ומטבע הדברים תרומתן של משפחות עם ילדים גדולה לאין ערוך מהתרומה של משפחות ללא ילדים (כמו קשישים). גם באוכלוסיית החרדים עקרות הבית עובדות שעות רבות במידה שמציבה אותן ברמה של כ-50% יותר מחלקם באוכלוסייה, בשל מספר המשפחות הגבוה למדי שיש בהן ילדים קטנים. במשפחות ערביות ומשפחות שבהן יותר מארבעה ילדים (יש חפיפה בין שתי האוכלוסיות) היקף עבודות הבית והטיפול בילדים ביום הוא פי שלושה לעומת כלל האוכלוסייה. משפחות שאינן משולבות בשוק העבודה (לא עובד בגיל העבודה) או משולבות חלקית (מפרנס אחד) – "מפצות" על היעדר עבודה בתשלום בעבודה שלא בתשלום של עקרות הבית במשפחות אלה. כצפוי, העבודה השקופה של עקרת הבית הולכת ופוחתת עם העלייה ברמת ההשכלה של ראש המשפחה.

לוח 5: עבודות הבית לפי סוג האוכלוסייה – ממוצע שעות ביום, 2014

שעות עבודות הבית ביום		משקי בית		קבוצת אוכלוסייה
שיעור באוכלוסייה	סך הכל	שיעור באוכלוסייה	סך הכל	
100.0%	2,847,795	100.0%	2,371,612	סך הכל
55.2%	1,571,717	86.7%	2,055,426	יהודים
8.7%	247,536	5.6%	131,673	חרדים (לפי הגדרה סובייקטיבית)
12.9%	368,070	19.8%	470,015	עולים מ-1990
44.8%	1,276,078	13.3%	316,186	ערבים
76.6%	2,181,169	44.9%	1,064,279	משפחות עם ילדים
55.3%	1,573,824	37.9%	898,338	3-1 ילדים
21.3%	607,345	7.0%	165,941	4 ילדים ויותר
9.0%	256,587	3.0%	71,295	5 ילדים ויותר
0.2%	6,235	5.3%	126,081	עובד
74.2%	2,113,670	79.5%	1,884,361	שכיר
59.2%	1,684,751	68.3%	1,618,820	עצמאי
15.1%	428,919	11.2%	265,541	לא עובד בגיל עבודה
15.7%	446,769	5.4%	128,715	מפרנס אחד
62.3%	1,773,695	30.2%	717,351	שני מפרנסים ויותר
				גיל ראש משק הבית
11.9%	339,974	49.2%	1,167,011	עד גיל 29
9.9%	282,006	16.7%	396,519	בן 30-44
51.1%	1,456,466	35.0%	829,619	45 עד גיל הפנסיה
28.5%	810,535	29.1%	689,155	קשישים לפי הגדרה ישנה
12.0%	342,618	21.1%	501,497	בגיל הפנסיה לפי חוק
				השכלת ראש משק הבית
10.5%	298,787	19.2%	456,319	עד 8 שנות לימוד
13.6%	387,734	7.8%	185,183	9-12 שנות לימוד
44.1%	1,255,658	37.9%	899,935	13 שנות לימוד

כאמור, עקרות הבית ממוקמות ברובן המכריע בשני החמישונים התחתונים. מכאן נגזר שמבחינת הערך הכספי של עבודתן, תרומתן של המשפחות העניות יותר בחברה הישראלית גבוהה יותר. בקרב הערבים חלקן של המשפחות שבהן עקרת בית הוא 43.9% – שיעור הגבוה בהרבה מחלקן באוכלוסייה (13.3%), ובקרב החרדים שיעורן 7.8% – גם הוא יותר מחלקם באוכלוסייה (5.6%) אך בפער קטן לאור חולשתה הכלכלית של קבוצה זו (עם תחולת עוני של כ-50% בשנים האחרונות) (לוח 6). בקרב החרדים מצב זה עולה בקנה אחד עם שיעור תעסוקת נשים הגבוה משיעור תעסוקת הגברים. אפשר לשער כי אצל החרדים הערכת שעות העבודה ללא שכר היא

הערכת חסר שכן יש בהן משפחות מרובות ילדים והיקף העבודות בבית עולה עם מספר הילדים, לפחות עד שלב מסוים³. סביר גם שחולשתם הכלכלית אינה מאפשרת שכירת שירותי משק בית. יש להניח (וזהו גם הדעה הרווחת), שלנוכח העבודה הרבה הנדרשת במשק הבית ובטיפול בילדים בקרב החרדים, ושיעור התעסוקה הגבוה יחסית של נשים במגזר זה, עבודות אלו נעשות גם בידי בני הבית האחרים, לרבות הילדים הגדולים יותר.

לוח 6: חלקם של חרדים וערבים באוכלוסייה ובעבודה שלא בשכר

חלקה של קבוצת האוכלוסייה	ערבים	חרדים	יהודים לא חרדים	סך הכול
בסך המשפחות	13.3%	5.6%	81.1%	100.0%
במשפחות עקרות בית	43.9%	7.8%	48.3%	100.0%
בסך שעות העבודה ללא שכר	44.8%	8.7%	46.5%	100.0%
בתרומה לתמ"ג לפי שכר מינימום	1.0%	0.2%	1.0%	2.2%
בתרומה לתמ"ג לפי שכר ממוצע	2.1%	0.4%	2.2%	4.8%

בהתאם לכך, חלקן של עקרות הבית במשקי הבית היהודים הלא חרדים בתרומה לתמ"ג מהווה 46.5% מהתרומה הכללית (אחוז אחד מתוך 2.2 אחוזי תוצר בזקיפה לפי שכר מינימום ו-2.2 אחוזי תוצר מתוך 4.8 אחוזי תוצר בזקיפה לפי שכר ממוצע), במשקי בית ערביים תרומתן 44.8% מהתרומה הכללית (אחוז אחד ו-2.1 אחוזי תוצר בהתאמה) ובמשקי בית חרדיים 8.7% מהתרומה הכללית (0.2 ו-0.4 אחוזי תוצר בהתאמה).

³ על-פי נתוני סקר תקצוב זמן 1991/1992 הזמן המוקדש לעבודות הבית במשפחה עם ילד אחד הוא 111 דקות ליום בממוצע, לעומת 145 דקות במשפחה עם שלושה ילדים ויותר.

סיכום

מטרת העבודה לאמוד את ערכה הכלכלי של עבודת עקרת הבית בישראל ותרומתה למשק. הקושי העיקרי בביצוע אומדנים כאלה לישראל נעוץ במציאת נתונים עדכניים לאומדן מספר שעות העבודה שלא בשכר ובחישוב התרומה הזו לקבוצות אוכלוסייה שונות בישראל.

על בסיס נתונים מסקר הוצאות משקי בית של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה ואומדנים שנעשו מתוך נתונים בינלאומיים, ומתוך סקר תקצוב זמן האחרון שנעשה בארץ בתחילת שנות התשעים, נעשתה סימולציה לתרומת עבודת עקרות הבית לתמ"ג על-פי המאפיינים הייחודיים לעקרות בית מקבוצות אוכלוסייה שונות ובשלושה מצבי חיים: ללא ילדים, עם ילדים קטנים (0-4) ועם ילדים גדולים (בני יותר מ-4). תוצאות הסימולציה מראות שתרומתן של נשים אלה לתמ"ג היא -4.8% ו-2.3%, שיעור הדומה בהיקפו להוצאות הממשלה על בריאות. עוד מראה העבודה כי עיקר הנטל של עבודת עקרת הבית נופל על האוכלוסיות העניות יותר בישראל – משפחות גדולות בכלל וערבים וחרדים בפרט. הסוגיה של עקרת הבית היא אפוא מגדרית, אך גם סוציו-כלכלית חשובה, ועל אף הרצון המובן הקיים לעיתים לבטל את מעמד עקרת הבית, מושג שלעצמו יכול להיראות ארכאי למדי, חשוב להדגיש שתופעה זו, של נשים שעיקר עבודתן במשק ביתן והן אינן מתוגמלות עליה בשכר, עדיין קיימת בהיקף רחב בחברה הישראלית ונדרש לה דיון מיוחד גם בקרב קובעי המדיניות.

מדי פעם נדונה במסגרת חוקי ההסדרים ובמסגרות אחרות הצעה לחייב את עקרות הבית בתשלום חודשי מינימלי של דמי ביטוח לאומי או דמי ביטוח בריאות לצורך זכאות לשירותי הביטוח הלאומי כמו מי שאינן עקרות הבית. מדובר בסכומים המתקרבים (יחד) לכ-200 ש"ח לחודש (הסכום המינימלי לביטוח). ממצאי המחקר מראים כי סכום כזה עשוי להיות נטל כבד ביותר על משפחות אלה, שכן כמחציתן משפחות עניות. זאת ועוד: בשל מנגנונים (כגון **השלמת הכנסה בזיקנה**), במקרים רבים, בייחוד כאשר מדובר בעקרות בית שמצבן הכלכלי קשה יותר, הנטל המהוון הכרוך בתוספת דמי ביטוח או דמי ביטוח בריאות מדי חודש במהלך חי העבודה שלהן גבוה בהרבה מהתועלת שבהשוואת מצבן לנשים שהיו מועסקות מבחינת גובה הקצבאות, משום שהן יקבלו בכל מקרה קצבאות זיקנה מוגדלות שיהיו שוות לקצבאות של נשים שעבדו בזכות המנגנון הקיים של השלמת הכנסה לזיקנה.

אפקט דומה נמצא גם בפנסיית החובה במחקרו של ברנדר (2011): על-פי הממצאים, החלת פנסיית החובה על עובדים חלשים מחמירה את מצבם, שכן היא מפחיתה את ההכנסה הפנויה שלהם במהלך החיים בלא לקבל על כך דבר בתמורה, לאור ההסדר של השלמת הכנסה בזיקנה (שיש לצפות שיוסיף להתקיים גם בעתיד, שכן אין זה סביר שהמדינה תיסוג מאחריותה להבטחת מינימום הכנסה בגיל הזיקנה). במילים אחרות, העובדים העניים קונים למעשה את ההשלמה לקצבת הזיקנה שקודם לכן ניתנה להם ללא עלות.

ממצאי המחקר מספקים כלים לקובעי המדיניות כדי להעריך הן את תרומתן של עקרות הבית למשק מחד והן את מצבן הסוציו-אקונומי. לשני הרכיבים חשיבות רבה כאשר שוקלים להחיל מדיניות מיסוי רגרסיבית על עקרות הבית. יש לשקול בזהירות את העלות הגלומה בתוספת של

עשרות או אף מאות שקלים מדי חודש במשקי בית שרובם שייכים לארבעת העשירונים הנמוכים אל מול התועלת האמיתית הצפויה לנשים הללו מהשוואת תנאיהן למבוטחות האחרות, לאחר שמביאים בחשבון את המנגנונים הקיימים זה מכבר להבטחת הצרכים המינימליים של אוכלוסיות אלו.

ביבליוגרפיה

- ברנדר, ע' (2011). השלכות פנסיית החובה על התמורה לעבודה. *הרבעון לכלכלה*, 58, 91-120.
- ברקוביץ, נ' (1996). על עקרת הבית והחשבונאות הלאומית, *תיאוריה וביקורת*, 9, 189-197.
- הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה (1996). דפוסי השימוש בזמן בישראל: ממצאים נוספים מסקר תקצוב זמן 1991/92, *הלמ"ס*, פרסום מס' 1029.
- ישראל, ר' ב' (1977). ביטוח נכות לעקרת הבית ומה הלאה? *ביטחון סוציאלי*, 12-13, 87-101.
- פולברה, נ' (1996). עקרת הבית והחשבונאות הלאומית. *תיאוריה וביקורת*, 9, 175-188.
- קפלן, ע' (2016). *להפוך עבודות שקופות לנראות*. מחקר בהכנה.
- Brody, W. H. (1975). *Economic value of a housewife*. US dept. of health, education and welfare, social security administration, office of research and statistics.
- OECD (2014). *Balancing paid work, unpaid work and leisure*.
- OECD (2011). *Society at a glance*.
- Folbre, N., & Abel, M. (1989). Women's work and women's households: Gender bias in the US census. *Social Research*, 56(3), 545-569.
- Goldschmidt-Clermont, L. (1982). Unpaid work in the household: A review of economic evaluation methods.
- McGinnity, F., & Russell, H. (2007). Work rich, time poor? Time-use of women and men in Ireland. *Economic and Social Review*, 38(3), 323.
- Pollak, R. A. (1985). A transaction cost approach to families and households. *Journal of Economic Literature*, 23(2), 581-608.

Abstract

In Israel, housewives are defined as married women who do not work. In the absence of payment for their labour, it is regarded as not productive and its value is unknown. This population is characterised by low-socio-economic status: in 2014 almost half the families of housewives of working age were under the poverty line, and even by retirement age most had not risen above it.

For the approach that housewives are not 'productive', there are implications not only for national accounting and estimating the GNP, but also for the social security system.

The purpose of this study is to estimate the value of housewives' work in Israel and its contribution to the economy. The main problem in making such assessments lies in finding up-to-date information about the number of hours of unpaid work. According to the OECD, about 30% of men's total work time is unpaid – compared with 56% of that of women, but these data relate to all women and men without differentiating between their employment and marital status.

According to data from the Central Bureau of Statistics' Household Expenditure Survey, and estimates made from international data and the last Time Budget Survey that was done in Israel in the early nineties, we constructed a simulation of the contribution of housework to GDP, while relating to the specific characteristics of housewives over different population groups and at different stages of life. The data show this contribution ranging between 2.2%-4.8% of GDP, according to our simulation. When broken down by income quintiles and main population groups, the study shows that most of the burden of unpaid work from the perspective of housewives falls on the poorest populations in Israel: large families in general and Arab and Haredi families in particular.

The highly impoverished economic situation of this population compared to its large contribution in transparent work, should be taken into account in weighing the regressive tax policy towards them.

The Economic Value of Housewife Work

Miri Endeweld, Oren Heller

Working Papers **126**

Jerusalem, April 2017

www.btl.gov.il

The Economic Value of Housewife Work

Miri Endeweld, Oren Heller

